

TUTTU TARKIAINEN: *Demokratia. Antiikin Ateenan kansanvalta.* WSOY, Porvoo 1959, 491 siv.

Vanha Kreikka ei ole antanut perusteita ja virikkeitä ainoastaan nykyaikaisen kulttuurimaailman taiteeseen, tieteeseen ja ajatteluun, vaan myös valtiollisiin ja yhteiskunnallisiin elämänmuotoihin. Tämä ilmenee jo sanastosta. Niinpä perustuu nykypäivinä sekä aina esilläoleva että samalla kiistankin alainen demokratia-nimitys sekä kreikankieleen että vanhassa Kreikassa, erityisesti Ateenassa vallinneihin valtiollisiin ja yhteiskunnallisiin oloihin. Tosin Ateenan demokratia äärimmilleen kehittyneessäkin muodossa erosi nykyaikaisesta demokratiassa siinä, että Ateenassa oli suuri osa väestöstä orjia, joilta puuttui sekä vapautta että kansalaisoikeuksia. Myöskin naisen asema Ateenassa oli vastakkainen nykyaikaisissa demokraattisissa maissa vallitsevalle. Mutta Ateenan demokratialla, kansanvallalla oli kuitenkin runsaasti muotoja ja piirteitä, jotka auttavat meitä paremmin ymmärtämään myös nykyaikaisia oloja. On sen vuoksi merkityksellistä, että meidän maassamme on julkaistu laaja teos, joka selvittelee Ateenan demokratian kehitysvaiheita, luonnetta, toimintamuotoja ja myös siihen vanhan Kreikan aikana, erityisesti itse Ateenassa kohdistettua arvostelua. Professori Tarkiaisen teos tarjoaa sekä valaisevaa että kiintoisaa lukemista kaikille valtiollisen elämän ja toiminnan harrastajille, kuten myös apua niille, jotka joutuvat eri opetustehtäviä suorittaessaan käsittelemään sekä vanhan Kreikan historiaa että yleensäkin valtiollisen ja yhteiskunnallisen kehityksen vaiheita.

Professori Tarkiaisen teoksen johdannossa selvitetään ensin demokratia-käsitteen luonnetta ja käytäntöä. Tässä yhteydessä tekijä korostaa sitä, että demokratia-sana tuli käytäntöön varsinkin myöhään Ateenassakin, vasta 5. vuosisadalla ja että Herodotos käytti kuuluisassa historianteoksessaan miltei synonyymina varhemmin käytännössä olevaa isonomia-sanaa. Tarkiaisen palaa usein uudelleen käsittelemään tätä Ateenan valtiollisyhteiskunnallisista oloista melkoisen ajan viljeltyä nimitystä, jota käytettiin varsinkin ateenalaisen demokratian varhemmassa vaiheessa. Tarkiaisen esittää puheessaan Ateenan valtiollisen kehityksen historiasta, että isonomia-nimitys näyttää erityisesti tulleen käytäntöön Hippias-tyrannin karkoituksen jälkeen ja että se »omaksumme Kleistheneen hallitussysteemin nimitykseksi». Sananmukaisesti isonomia merkinnee kansalaisten oikeudellista tasavertaisuutta, sitä, että laki on kaikille yhteinen, samalla tavalla kaikkia kansalaisia hallitsevana tekijänä. Tarkiaisen mainitsee teoksessaan, että vielä eräässä 4. vuosisadalta e.Kr. olevassa puheessa Ateenan demokratiaa »ylistetään järjestelmäksi, jossa laki on asetettu kuninkaaksi ja järki opettajaksi». Aristoteles, joka oli, kuten Tarkiaisenkin mainitsee teoksessaan Ateenan demokratian terävä arvostelija, liittyy Nikomachialaisen etiikkansa 5. luvussa isos-sanan lain ja oikeuden yhteyteen tarkoittaen kansalaisten yhdenvertaisuutta lain ja oikeuden suhteen. Tässä yhteydessä haluaisinkin sanoa, ettei Aristoteleen kuuluisaa määrettä ihmisestä zoon poliitikon olisi soveliasta kääntää sanoilla »poliikossa elävä eläin». Zoon-sana liittyy verbiin zōō, elää ja sen alkumerkitys on elävä olento, vaikka sitä käytetään myös eläimestä. Aristoteles toteaa tosin yhtäläisyyksiä ihmisen ja eläinten kesken, mutta hän erottaa jyrkästi ihmisen eläimestä. Niin myös Poliitikassaan kohta pian esitettyään mainitun määritelmän hän alkaa puhua ihmisen ja eläinten eroavaisuudesta, josta hänen mukaansa on eräänä tärkeimpänä tunnusmerkkinä ihmisen puhetaitoa ja käsitys oikeasta ja väärästä. Tällä ihmisen ja eläimen välisen eron korostamisella, jota nimittäisin helleeniseksi humanismiksi ja joka selvästi on lausuttuna ensinnä Hesiodoksen Erga-runoelmassa, oli merkitystä myös helleenisessä valtiollisessa ajattelussa. Radikaaliset sofistit, korostivat, kuten Tarkiaisenkin esittää

teoksessaan, luontoa, fyysistä, lain, nomoksen vastakohtaa ja selittivät, kuten Tarkiaainen lausuu, »että luonto on amoraalinen, siinä vallitsee vain itsekkään hyödyn ja nautinnon tavoittelun sekä raa'an voiman laki». Niinpä Platonin Gorgias-dialogissa Kallikles, jonka lausumiin Tarkiaainen myös viittaa, väittää aivan Nietzschen tavoin, että voimakkaita henkilöitä tahdotaan kesyttää kuin petoja — lakien avulla, mutta vapauduttuaan lakien vallanalaisuudesta he toteuttavat omaa valtatahtoaan ja niin leimahtaa esiin luonnon oikeus. Mutta helleenisessä ajattelussa korostettiin yleensä ihmisen luonnon omalaatuisuutta ja sen ilmenemistä pyrkimyksenä järkevään ja oikeudenmukaiseen elämänmuotoon. Stoalaisuus lopulta loi jo vanhemmassa filosofiassa kehkeytyneen käsityksen luonnon oikeudesta liittämällä yhteen luonnon, fysiikan ja lain nomoksen niin ihmisen sielussa kuin maailmankaikkeudessa vallitsevana järjennukaisuutena. Tällä luonnonoikeus-käsityksellä, johon myöhemmin liittyi myös kristinuskosta saatuja vaikutuksia, on ollut suuri merkitys uuden ajan valtiollisessa ja yhteiskunnallisessa ajattelussa.

Tarkiaainen lausuu teoksensa alussa, että »filosofian merkitystä Kreikan valtiollisen elämän kehityksen kannalta on kieltämättä usein liioiteltu». Tämä koskeekin erityisesti Ateenan oloja. Tosiasia on, että monet varhaisfilosofian edustajat, kuten Thales, Pytagoras ja Parmenides osallistuivat kotivaltioissaan poliittiseen elämään ja toimintaan suorastaan lainlaatijoinakin. Mutta Ateenassa kotiintui filosofia varsin myöhään, vaikka se siellä saikin korkeimman kukoistuksensa. Ateenan valtiollisessa kehityksessä olivat tekijöinä käytännön miehet ja myöhemmin kansanjohtajat ja puhujat, jotka pyrkivät valtaan usein kansaa mielitelemällä. Näiltä ajoilta on demagogi-kansanjohtaja-nimitys saanut huonon kaikunsa, kuten myös Tarkiaainen esittää teoksessaan. Filosofoja pidettiin vielä 4. vuosisadan alussa, kuten kuvastuu Platonin dialogeissa epäkäytännöllisinä haaveilijoina. Ehkä tämä filosofian syrjäyttäminen on ollut myös osaltaan syynä siihen, että Ateenan kuuluisimmat filosofit Platon ja Aristoteles olivat ateenalaisen demokratian teräviä arvostelijoita, kuten Tarkiaainen esittää. Mutta vallitsevissa epäkohdissa oli tosin asiallista aihetta arvostelulle.

Tarkiaainen viittaa myös siihen, että Platonin kielteinen suhtautuminen Ateenan demokratiaan ja vetäytyminen erilleen valtiollisesta toiminnasta johtui Sokrateen kuolemantuomion vaikuttamasta järkytyksestä. Ateenan demokratian luonteenomaisista piirteistä oli 5. vuosisadalla ja vielä myöhemminkin valtiollisten ja yhteiskunnallisten olojen edistyessä yhä laajempaan kansanvaltaisuuteen liittynyt tiukka uskonnollinen ja elämäkatsomuksellinen suvaitsemattomuus, joka kohdistui erityisesti filosofian ja yleensä tieteitten harrastajiin. Tämä johtui siitä että vanhassa Kreikassa, varsinkin Ateenassa, kuten Tarkiaainen korostaa, »uskonto ja siihen kuuluvat menot liittyivät erottamattomasti valtioelämään». Samoin oli laita Roomassa vielä keisari-aikanakin ja tämä oli perussyynä kristittyjen vainoon. Sokrateen kuolemantuomioon ei Tarkiaaisen mukaan ollut syynä valtiolliset vaikuttimet, kun hänellä »ei ole havaittu olleen valtiollista kantaa, joka olisi noudattanut noihin aikoihin käytyjen suunta-kiistojen linjaa». Sokrateshan oli mitä tiukemmin kotivaltionsa lakeja noudattava kansalainen, joka oli urheasti osallistunut hopliittina myös Ateenan sotiin. Varmaan Sokrateen kuolemantuomion eräänä vaikuttimena oli myös se, että sellaiset henkilöt kuin Alkibiades, Kritias ja Karmides olivat lukeutuneet hänen ystävä- ja oppilaskuntaan. Alkibiadestahan pidettiin Ateenassa eräänä pääsyllisenä Peloponnesolaissotien häviöön ja Kritias oli ollut 30 tyrannin johtajan, Karmides eräänä näistä. Tarkiaainen huomauttaa kyllä siitäkin, että Ateenan demokratian ankara arvostelija Platon oli myös erittäin suvaitsematon ajatustavassaan. Voidaanpa sanoa, että suhteessa taiteisiin Platon oli paljoka suvaitsemattomampi kuin Ateenan demokratia. Huomattava on se vapaus, kuten Tarkiaainenkin esittää, mikä komedian kirjoittajilla

oli ei ainoastaan olevien olojen vaan myös julkisten henkilöitten perin suorasukaiseen kuvailuun.

Tässä on kiinnitetty huomio vain eräisiin professori Tarkiaisen laajan ja sisältö-rikkaan teoksen piirteisiin. Ehkä merkittäväntä siinä on kuitenkin Ateenan valtiollisen elämän ja toiminnan muotojen, laitosten, virkakuntien ja myös yleisen palkkauksen kehityksen kuvailu. Näissä asioissa on runsaasti sellaista tietoutta, jota meillä tuskin on ennen, ei ainakaan näin laajasti ja seikkaperäisesti esitetty.

Tämän kirjoittaja on lukiessaan Tarkiaisen teosta ateenalaisesta demokratiasta tullut ajatelleeksi niitä yhteyksiä, mitä Ateenan demokratian luonteella on ollut Englannin valtiollisten olojen kehitykseen. Tämä on hyvin ymmärrettävää, kun ottaa huomioon Englannin valtiollisten ajattelijain ja johtajien klassillisen sivistyksen. Englannin demokratialla on vuorostaan ollut mitä tärkein vaikutus länsimaiden demokratian yleiseen kehitykseen. Jos on lupa lausua professori Tarkiaiselle toivomusta niin haluaisi hänen ryhtyvän laatimaan laajaa esitystä englantilaisen demokratian kehityksestä. Siihen tarjoaa tämä hänen nyt julkaisemansa teos hyvän perustan.

Yrjö J. E. Alanen